

Peter Gerši

**Cardezovci
v Kovarciach, Európe a vo svete.**

Topoľčany, 2011,2013

Dôvody, prečo v roku 1906 Apponyiovci zrušili nájomnú zmluvu na prenájom horného kaštieľa s bratmi Rozentálovými nie sú známe. Ignác a Filip si v dedine našli nové bývanie. Jeden z nich sa presťahoval do honosnej novostavby postavenej v modernom secesnom štýle na hornom konci dediny. (Dnes je v tejto budove zdravotné stredisko.) Druhý si prenajal od Wagnerovcov rozľahlý rožný dom v strede obce (bývalá lekárň, terajší dom služieb, č.d. 21.). Spoluprácu s Ľudovítom Apponyim a jeho synom Henrichom však neukončili. Ešte dlhé roky mali od nich prenajatý liehovar v hornom majeri a okolité polia. Neskôr založili liehovarnícku akciovú spoločnosť s názvom Oponicko-Kovarská účastinná spoločnosť.

Mary Racine Cardeza

V spomínanom roku 1906 sa do horného kaštieľa prisťahovali noví obyvatelia. Thomas Drake Martinez Cardeza (1875-1952) a jeho manželka Mary Racine Cardeza (1880-1943). Sťahovali sa sem z Nitrianskej Stredy, kde necelé tri roky bývali v kaštieli v strede obce (dnes archív ministerstva obrany), ktorý mali v prenájme od solčianskeho zemepána Livia Odescalchiho a jeho brata Artura. Títo dvaja potomkovia starého talianskeho kniežacieho rodu boli zrejme prví, ktorí svojich nájomníkov počas pobytu v Nitrianskej Stredy predstavili a uviedli vo vyššej spoločnosti v širokom okolí. Takto sa zrejme Cardezovci zoznámili aj s pánmi z Oponíc, ktorí k vysokej spoločnosti, nielen tohto regiónu, určite patrili. Henrich im ponúkol na prenájom svoj kaštieľ v Kovarciach.

Thomas Cardeza po úspešnej poľovačke na dvore kaštieľa v Oponiciach.

Podrobnosti nájomnej zmluvy medzi Apponyim a Cardezom nie sú známe, ale nová pani domu mala zrejme veľké plány do budúcnosti a určite mala inú predstavu o bývaní, aké jej ponúkal zanedbaný a neudržiavaný kaštieľ. Thomas Cardeza sa v Kovarciach nasledujúce roky zdržiaval oveľa menej ako jeho manželka. Aj preto v povedomí obyvateľov obce nezostal Amerikán ale Amerikánka. Mary Cardezová bola teda nielen iniciátorkou, ale hlavne realizátorkou rozsiahlej prestavby, z ktorej vzišla podoba kaštieľa, akú vidíme dnes. Južné krídlo budovy dovtedy tvorila iba jednopodlažná stavba, ktorú Cardezová nechala nadstaviť o druhé podlažie, čím získalo ústredné nádvorie ucelený a uzavretý charakter. Na povale kaštieľa sa dnes zainteresovanému návštevníkovi dá na južnom krídle vidieť časť strešnej konštrukcie, ktorá je zjavne novšia a jej technické riešenie je odlišné ako na väčšine budovy. Zrenovované priestory kaštieľa okrem spoločenských akcií poslúžili aj na prezentáciu loveckých úspechov členov Cardezovej rodiny. Takmer všetky historické pramene uvádzajú, že v priestoroch kaštieľa bolo

umiestnených okolo 2 000 poľovných trofejí. Nie je známe, či sa aspoň príležitostne tomuto koníčku oddávala aj Mary, ale vášnivou poľovníčkou bola Thomasova matka Charlotta Drake Martinez Cardeza (1854-1939), ktorá v Kovarciach viackrát dlhodobejšie pobudla. Vystavené trofeje patrili pôvodne zvieratám, ktoré aj so svojim synom ulovili na poľovníckych výpravách v Afrike a iných exotických krajinách.

Živé zvieratá sa stali tiež súčasťou každodenného života v kaštieli. Park a pozemky pri Slivkovom jarku boli vhodné na umiestnenie bežnejších druhov zvierat ako boli pávy a srny, ktorých potomkovia žili v priestoroch kaštieľa aj o pol storočie neskôr. Ale tam odpočet zverinca nekončil. Vo voliérach mali vyhradený priestor vlci, biele a hnedé medvede. Malé medvediatá boli veľkým lákadlom pre deti služobníctva, ktoré sa v areáli mohli pohybovať. Najväčšou atrakciou v dedine sa bezpochyby stali opice. Dedinčanom šimpanzy zo začiatku pripomínali čertov, ale postupne si na ich prítomnosť zvykli. Deti často posedávali na murovanej ohrade, ktorá ohraničovala areál parku na východnej strane a sledovali, čo sa v parku deje. Opice mali svoje bývanie na druhej západnej strane areálu (dnes sklady ZSS Clementia), Cardeza však občas vypustil z kletky jedného zástupcu tohto druhu primátov a chodil s ním na prechádzky po parku a okolí. Cvičený a najprispôsobivejší šimpanz sa volal Kikijo. Obyvateľom susedných domov sa predstavil viackrát na svojich útekoch z parku a spoznávaním ovocných stromov a domácich zvierat v miestnych dvoroch a záhradách.

Pohľad na kaštieľ v roku 1911 z juhovýchodnej strany.

Atrakcia v podobe opíc sa hlboko vryla do pamätí miestnych ľudí, ktorí svoje zážitky rozprávali svojim deťom a vnukom. Dnes už nebohý Anton Bujna sa na sklonku svojho života s iskrou v oku so mnou podelil o zážitky svojho dedka Matúša, ktorý si viackrát neubránil znášku holubích vajec v holubníku na dvore rodinného domu oproti kaštieli. Pri jednej výprave do holubníka zastihol šimpanz deda Matúša na dvore pred zrkadlom namydleného na holenie s britvou v ruke. Táto nevšedná situácia a zrejme aj použité náradie zaujali opicu natoľko, že deda chvíľu z bezpečnej vzdialenosti pozorovala. Ten, vedomý si svojej bezmocnosti, sa viackrát opici vyhrážal podrezaním a britvou naznačoval, ako to bude celé prebiehať. Či to bol zámer, alebo sa situácia ďalej vyvinula neplánovane, nevedno. Britva a zrkadlo opustené na dvore prilákali opicu, ktorá sa snažila napodobniť správanie človeka a skončilo to dosť škaredým zranením. Hovorilo sa o tom, že zviera vraj zraneniu podľahlo.

Z podobného súdka je aj príhoda, ktorú mi porozprával Ján Kováčik, vnuk sluhu u Cardezových Štefana Obranca., ktorý sa so svojim kamarátom Kutňanským v nejakej veci nezhodli s názorom madam Cardezovej. Svoju zlosť a pocit krivdy si cestou okolo zverinca vybili práve na opiciach, ktoré spoza mreží rozdráždili tak, že ich rev bolo počuť po celej dedine.

V súvislosti so živými zvieratami je treba sa zmieniť aj o tom, že v kaštieli prevádzkovali umelú liaheň kureniec. Pozoruhodné bolo, že ju vykurovali petrolejom. Chov bežných domácich zvierat bol samozrejmosťou, pretože okrem rôznych spoločenských aktivít a početných hostín tu trvalo pracovalo aj početné služobníctvo. V čase nárazových prác sa ich v kaštieli pohybovalo aj 28. Kone

v tom čase boli hlavným dopravným prostriedkom a v stajniach za kaštieľom ich bolo k dispozícii 6 párov. Kočiši mali medzi služobníctvom svoje vážené postavenie. Mali svoje uniformy a vždy museli byť pekne a čisto upravení. Madam si ich nesporne vážila, a svoju vďaku vedela dať patrične najavo. Keď mladý kočiš Rudolf Halmo dostal na začiatku Prvej svetovej vojny povolávací rozkaz a musel odísť zo služieb Mary Cardezovej, tá mu na rozlúčku darovala nástenné hodiny, ktoré dnes visia na stene príbytku jeho dcéry Magdalény Deličovej. Podobný osud ako hodiny mal aj šijací stroj značky Pffaf vo vlastníctve Anny Pecháčovej. Stroj darovala Cardezová jej dedkovi Tomášovi Novotnému ako poďakovanie za dlhoročné služby.

V roku 1908 ku koňom pribudol aj ďalší dopravný prostriedok. Prvé kovarské auto. V súvislosti s konškými povozmi a automobilom je na tomto mieste vhodné spomenúť článok, ktorý v rubrike Drobné správy priniesli Nitriansko-Trenčianske noviny vo svojom prvom čísle v roku 1912 pod názvom Smelá pani. Píše sa tam: „Svojou dobročinnosťou na okolí našom známa pani amerického milionára Tomáša Cardezzu, ktorá sa teraz v Kovarciach zdržuje, poslala po tieto dni kočiša svojho s 8000 korunami na poštu. Kočiš ale s peniazmi utiekol. Pani Cardezzová, náhle sa to dozvedela, sadla na automobil a prenasledovala kočiša až po Nové zámky, kde zastihla ešte vlak, v ktorom

myslela nájsť kočiša. Kočiš sa však vo vlaku nenachodil. Na zpiatočnej ceste stretla zavretý koč, v ktorom hľadaný kmín sedel. Zastála s automobilom, vytiahla zlodeja s pomocou jej šoféra von vsadila ho do svojho automobilu, s ktorým sa s náramnou rýchlosťou ponáhlala do Ivánky. Kočiš chcel niekoľkokrát von vyskočiť, ale smelá pani ho vždy odrážala. V Ivánke odobrali ho žandári.“

Časť služobníctva v parku za kaštieľom. Celkom vľavo na koči je mladý Rudolf Halmo.

Tento kočiš k odmeneným a obdarovaným asi nepatrí. Kočiši sa v tej dobe zrejme na funkciu šoféra určite nehrnuli, s autom teda do Kovariet prišiel aj šofér. Bol Francúz a na novom pôsobisku sa mu nepracovalo zvlášť ľahko. Snažil sa niečo naučiť aj po slovensky, slovenčina mu však robila dosť veľké problémy. Najspokojnejší bol, keď sa madam vypravila na niektorú zo svojich ciest po Európe. Veľakrát navštívili Viedeň, počas vojny často cestovali do Budapešti, ocitli sa v poľskom Kolomere, zachovali sa fotografie z bavorského Schwarzwaldu a Stuttgartu.

Na cestách v Stuttgarte.

Rekonštrukciou priestorov na bývanie sa aktivity Mary Cardezovej na svojom novom pôsobisku nekončili. Nie menej dôležitý sa novej pani videl aj rozsiahly park a príslušné pozemky, kde začala realizovať svoje predstavy tiež vo veľkom štýle. Zamestnala mladého talentovaného absolventa kráľovskej záhradníckej akadémie vo Viedni Jozefa Mašindu (*1881), ktorý ju svojou prácou zaujal v Stupave u grófa Karolyho. Gróf ho na naliehanie Cardezovej uvoľnil zo svojich služieb a Mašinda sa sťahoval do nového domu, ktorý mu nová zamestnávateľka dala postaviť na križovatke cesty do Oponíc a Fabrickej ulice na brehu Slivkového jarku, kam až v tom čase siahali záhrady a park patriace ku kaštieľu. Dnes slúži tento dom obecnému úradu ako pomocná budova. Východiskovým bodom na prácu záhradníka sa stal skleník, ktorý už v tom čase vykurovali ústredným kúrením. Jeho nadčasovosť je daná aj faktom, že ešte v roku 2009 prevádzkovali zamestnanci a klienti ZSS Clementia (miestnymi obyvateľmi dodnes nazývané „ústav“) tento skleník podobným spôsobom ako Jozef Mašinda v roku 1907. Záhradník Mašinda vstúpil zvereným priestorom nebývalú krásu, vzhľad parku a záhrady prežíval v rokoch 1906-1918 svoje vrcholné obdobie. Nešlo tu iba o detailné spracovanie jednotlivých záhonov. Zachovali sa pôdorysné plány celkovej architektúry a členenia parku, ktoré sú umocnené niekoľkými dobovými fotografiami kvetinových záhonov a úprav v okolí samotnej stavby na jej južnej strane. Z tohto obdobia pochádza aj romantický

altánok na malej vyvýšenine na rozhraní vtedajšieho parku a záhrady. Z altánku bol výhľad na park, kde sa okrem domácich drevín pracovalo aj s cudzokrajnými rastlinami. Na starých fotografiách sa dajú vidieť banánovníky a cykasy. Dnes sa medzi urastenými a rozmernými stromami, ktoré si obdobie Mary Cardezovej pamätajú, nachádza menší vzrastom ale rovnako starý, pomalorastúci strom, ktorý by bol pýchou hociktorého arboréta. Ide o vzácne Ginko biloba, rastlinu, o ktorej sa pred 150. rokmi predpokladalo, že v Európe vyhynula pred 3. miliónmi rokov. Po objavení niekoľkých jedincov tohto druhu v juhovýchodnej Číne sa podarilo úspešne tento strom rozmnožovať a koncom 19. storočia sa jeho vysádzanie v historických európskych parkoch stalo módnym trendom.

Na toto obdobie svojho života spomínal Jozef Mašinda s nostalgiou, ale aj s patričnou hrdosťou. Rozprával o tom, že často sa v parku fotilo, ale že sa nezachoval ani jeden snímok jeho diela, ktoré znázorňovalo trojrozmernú zemeguľu. Premysleným vysádzaním rastlín a ich tvarovaním dokázal docieľiť, že na záhone tvaru gule boli moria modré, kontinenty zelenohnedé a madam Cardezová na tomto rastlinnom glóbose vedela ukázať svoje cesty po svete.

J. Mašinda s rodinou pred svojim domom v Kovarciach.

Pri svojich potulkách po Európe sa zastavila aj v Poľsku v mestečku Kolomer. Tu objavila zanedbaný, neupravený vojenský cintorín. Myšlienka naň ju neopúšťala a tak sa rozhodla urýchlene objednať zo svojich záhrad v Kovarciach kvetinovú plantu a samozrejme záhradníka. J. Mašinda tam úpravou cintorína strávil celých šesť týždňov.

Cardezovej cesty neboli iba nejakým samotárskym potulovaním sa. Často krát zavítala do Viedne a v tejto kultúrnej metropole sa zúčastňovala aj s manželom aktívne spoločenského diania. Pôvodne bola herečka a divadlo a opera k Viedni patria bez výhrad. Pohľadnú dámu z vyšších kruhov si všimli aj vydavatelia viedenského módného časopisu Wiener salonbriefe (Viedenské salónne listy). V sobotu 6. 7. 1915 vyšlo vydanie, na titulnej strane ktorého bola snímka M. Cardezovej, ktorú čitateľom predstavili ako manželku T.D.M. Cardezu.

Ako to už v živote býva, raz si hore... Bežný denný život v kaštieli prinášal aj panstvu prozaickejšie problémy ako honor a luxus sveta bohatých. Aj človek ako Charlotta Cardezová, Thomasova matka, potreboval k životu niečo jednoduchšie ako poľovačku a divadlo. Na jeseň, keď padali orechy, využívala Charlotta svoje prechádzky na zbieranie orechov. Nie vždy však jej zbieranie malo prijateľný efekt. Prišla na to, že orechy v záhrade sa stávajú cieľom zberateľských výprav detí aj dospelých dedičanov a dosť ju to hnevalo. Aby sa madam Charlotta nerozčuľovala, posielala guvernanta služobníctvo pred jej vychádzkami rozhodiť primerané množstvo orechov pod stromy. Na takýchto situáciách sa zabávali všetci zúčastnení, teda aj služobníctvo rozhadzujúce už niekoľkokrát pozbierané orechy.

Na spríjemnenie pobytu v kaštieli slúžila panstvu aj kolkáreň, kde skúšali svoju šikovnosť a presnosť triafaním kolkov. Ďalšou módnou a aj prestížnou zábavou v kaštieli bolo korčuľovanie na kolieskových korčuliach. Vec to bola v našich končinách nevídaná, v Amerike si však už v roku 1876 nechal konštruktér William Brown patentovať dvojradowé kolieskové korčule podobné tým dnešným. Materiálovo i konštrukčne mali najväčší vývin pred sebou, asfaltové cesty a betónové plochy do Kovariec zatiaľ nedorazili, ale vydláždené chodby a sály rozsiahleho kaštieľa poskytovali dostatok priestoru na ukážky amerického spôsobu života služobníctvu a samozrejme aj konzervatívnejšie naladeným jednotlivcom vidieckej šľachty. Začiatkom 20. storočia začali byť kolieskové korčule veľkou módou. Hral sa na nich hokej, pólo a objavilo sa aj krasokorčuľovanie. Obrovským fanúšikom korčúľ bol aj Charlie Chaplin, ktorý v roku 1916 natočil film *The Ring*, kde predvádza krasokorčuľarske kreácie.

Pohľad z veže kostola na kaštieľ v roku 2010.

Jedným zo zdrojov bohatstva a príjmov Thomasa Cardezu bolo vlastníctvo vrtných veží v okolí New Orleans v USA. Do Ameriky sa teda z Európy prepravoval v rôznych časových intervaloch mnohokrát, pretože okrem užívania si nadobudnutého imania, musel ho aj primeraným spôsobom spravovať. Cestovanie bolo pre neho a pre jeho matku samozrejmosťou. Nielen pracovné ale aj cestovanie za záľubami a odpočinkom. V roku 1900 sa v americkej tlači zdieľalo, že Charlotte Cardezova sa na svojej jachte s názvom Eleanor druhý krát vybrala na plavbu okolo sveta a cestou sa plánuje zastaviť na poľovačku v Karibiku, Afrike, Indii a samozrejme v Európe. Dcéra významného bankára a priemyselníka Thomasa Drakea a vdova po vychýrenom philadelphskom právnikovi Jamesovi Cardezovi si takýmto spôsobom užívala zdedené finančné zázemie. V 90. rokoch 19. storočia ju poznali ako jednu z mála žien, ktoré sa venovali lovu na divú zver.

Jedna ich cesta, počas ktorej jej nevesta z „neznámych príčin“ zostala v Kovarciach, sa uskutočnila v roku 1912 a nie náhodou sa Thomas Cardeza so svojou matkou Charlottou a osobnými komorníkmi ocitli na palube Titanicu. Dlho pripravovaná a prezentovaná cesta najväčšej lode na svete bola prestížnou spoločenskou udalosťou a toto si nemohli nechať ujsť. Na túto plavbu si

rezervovali tri najluxusnejšie apartmány na palube. Thomasa sprevádzal osobný komorník Gustave Lesueur a Charlottu obsluhovala Annie Wardová. Pod označením kajuta B 51,53,55 sa skrývali dve spálne, obývačka s krbom, súkromné kúpele a priľahlá uzavretá súkromná terasa. Zariadenie bolo vyhotovené zo vzácného dubového dreva v gregoriánskom štýle. Na palubu im služobníctvo prinieslo 21 kufrov a dební batožiny. Za túto cestu zaplatili v tom čase 4350 dolárov. V roku 2001 predstavovala táto suma prepočítaním na súčasné pomery takmer 80 000 dolárov. Svoj majetok na tejto ceste mali poistený v poisťovni White Star Line, čo sa ukázalo ako prezieravé riešenie.

Cardezovci stroskotanie prežili a tak im mohla poisťovňa vyplatiť za stratené bohatstvo z lode 177 352 dolárov. Po prepočítaní by táto suma v roku 2001 predstavovala 3 237 597 dolárov. Najväčšiu časť tejto sumy predstavovalo odškodné za potopené šperky Charlotty Cardezovej a bola to suma, akú poisťovne do toho času za klenoty nikdy nezaplatili.

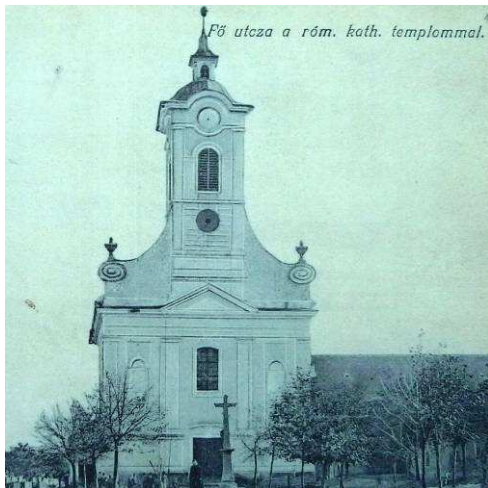
Osud Titanicu je všeobecne známy. O jeho potopení sa popísalo možno toľko, čo sám vážil. A píše sa stále. Rozvoj internetu ešte umocnil šírenie informácií, ktoré obsahujú niekedy neveriteľné podrobnosti zo života preživších i mŕtvych pasažierov tejto lode. Existujú detailne prepracované zoznamy účastníkov plavby, ich pôvod, členenie podľa krajín z ktorých cestovali, čísla cestovných lístkov, umiestnenie na palube, ich „zasadací poriadok“ na záchranných člnoch. Ďalšie osudy tých, čo prežili sa v Amerike stali celonárodnou záležitosťou. Otázka morálky a rozporupnosti chudoby a bohatstva, ktoré sa ocitli na obmedzenom priestore lode, v obmedzenom čase a v extrémne zložitej situácii, sa stala na dlhý čas po stroskovaní pretriasanou na všetkých úrovniach. Celá americká spoločnosť riešila napríklad život psa s menom Sun- Yat – Sen, vydavateľa Henryho Harperra, ktorý svojho miláčika zachránil, zhodou okolností, v záchrannom člne, v ktorom sa ocitli aj Cardezovci. Tento pes sa dával do protikladu s deťmi cestujúcimi na palubách druhej a tretej triedy, ktoré pri katastrofe zahynuli. Historici a ekonómovia skúmali po stroskovaní Titanicu a v čase Prvej svetovej vojny fenomén bohatstva a jeho prezentácie v spoločnosti. Existujú silné názory, že tieto tragédie zapríčinili, že nápadná spotreba, prezentácia bohatstva a roztopašný a nákladný život sa stali menej modernými. Do popredia v tom čase vystúpila dobročinnosť a názor, že bohatstvo má byť použité na „vyššie“ účely.

The New York Herald píše o Titanicu.

Toto malé odbočenie od témy Kovariet nie je bezcieľné. Predchádzajúce úvahy sa v plnej miere dotkli aj tejto rodiny. Dnes by bolo asi nemožné dokazovať, či dobročinnosť Mary Cardezovej bola tejto žene vlastná dávno pred stroskovaním Titaniku, alebo bola iba dôsledkom vývoja názorov horných desaťtisíc v americkej spoločnosti. Neodškriepiteľným zostane, že sa ako bohatá a utrácajúca na jednej strane a ako milá, dobrotivá a pomáhajúca žena na strane druhej zapísala do povedomia miestnych obyvateľov. Nič na tom nezmenili ani komentáre a hodnotenia tunajších priaznivcov komunistického režimu, ktorí v 60. a 70. rokoch jej snahy prezentovali v historických hodnoteniach a komentároch ako zábavu a činnosť iba pre vlastné potešenie. Priamy účastník

nejakých dobročinných akcií už dnes nežije, ale rodičia, či starí rodičia mnohých dnešných rodín svoje svedectvo o tom vydali. Rozprávali svojim deťom, ako Mary príležitostne cez okná smerujúce do ulice prízemných miestností kaštieľa rozdávala dedinčankám šaty, posteľné plachty a obliečky na vankúše a duchny a nezabúdala k tomu priložiť potraviny zo skladov kaštieľa. Mnohým utkvelo navždy v pamäti, ako pri prejazde dedinou na koči alebo na aute vyhadzovala na cestu medzi vyčkávajúce deti peniaze. To však bol iba zlomok jej dobročinnosti.

Pohľad na kostol v pozadí so sýpkou kaštieľa v čase pobytu Cardezových v obci.

Thomas Cardeza sa podľa niektorých prameňov po katastrofe a návrate do USA dal pokrstiť a stal sa z neho kresťan katolík. Po nejakom čase samozrejme prišiel aj do Kovariet a do tohto času sa dá zaradiť aj jeho údajný záujem o stavbu prepojovacej chodby, ktorá mala spájať kaštieľ s kostolom. Farár Štefan Pittner však na takéto aktivity nepristúpil. Veľmi často spomínanou vecou bolo, že Cardeza dal do kaštieľa priviezť kajutu z Titanicu. Nebolo to samozrejme ani v jeho silách ani finančných možnostiach. Repliku kajuty, ako si ju pamätal zo svojej cesty pred stroškotáním, však vyhotoviť nechal a umiestnil ju do jednej z komnát.. Do dediny si však priniesol aj niečo, po čom asi zvlášť netúžil. Fámy a teórie o tom, ako sa vlastne z Titanicu zachránil.

2. 8. 1939 uverejnil denník New York Times správu o smrti Charlotty Cardezaovej. V tomto článku sa píše, že táto dáma, usadená v záchrannom člne číslo tri, odmietla s člnom odísť, kým dôstojník neurobí miesto pre jej syna. Takto sa teda oficiálne Cardeza dostal z potápajúcej sa lode. Neskorší kovarský farár Jozef Daniš na základe rozhovorov s ľuďmi, ktorí v kaštieli počas pobytu Cardezu v Kovarciach slúžili, vo svojich rukopisoch, na základe ktorých napísal svoje pamäte, píše, že Cardeza a jeho komorník Gustáv Lessueur skočili do záchranného člna, Charlota Cardezová a jej komorníčka Anna Wardová na nich a prikryli ich svojimi šatami. Existuje ale ešte jedna teória. Podľa nej sa Cardeza a Lessueur prezliekli do ženských šiat, pretože do záchranného člna púšťali z paluby iba ženy a deti. Táto verzia bola podávaná ústne starými obyvateľmi obce a takto zotrváva u najstaršej kovarskej generácie zafixovaná dodnes.

Keď v roku 1914 vypukla Prvá svetová vojna, naskytli sa Cardezovej možnosti na charitu a dobročinnosť nebyvalého rozsahu. Viac ako 8,5 milióna padlých na všetkých frontoch znamenalo, že zranených muselo byť nespočetne. Nemocníc nebolo dosť, v týchto časoch zvlášť. Rozhodla sa preto v Budapešti zriadiť vojenskú nemocnicu. Z vlastných zdrojov pokryla zariadenie ošetrovní a izieb, následne dlhodobo financovala prevádzku a chod celého zariadenia. Takéto aktivity si vyžadovali neustále presúvanie sa a cestovanie. Do Maďarska chodila často, veľakrát sa však cieľom jej ciest stalo Rakúsko a Viedeň. Na cestách, ale aj v bežnom živote v kaštieli ju často sprevádzala priateľka a spoločníčka, ktorá pochádzala z niektorej schudobnenej šľachtickej rodiny. Jej identita je stále akousi malou záhadou. Bola asi považovaná za jednu z mnohopočetného služobníctva, ktorého prezentácia v spoločnosti nebola bežná.

Zrejme v čase, keď bola nemocnica v Budapešti preplnená, objavili sa vojnoví invalidi aj v Kovarciach. Zatiaľ to nebolo natrvalo, bol to však počin, ktorý zásadným spôsobom určil smer vo využívaní priestorov kaštieľa na nasledujúce obdobia. Dodnes tu pod rôznymi názvami a v správe všakovakých nadriadených orgánov vyvíja svoju činnosť každému domácomu obyvateľovi známy ústav. Najskôr tu boli vojnoví invalidi, neskôr duševne choré ženy aj muži, teraz tu žije viac ako 170 duševne

postihnutých mužov.

Prelomovým rokom v pôsobení Mary Cardezovej v Rakúsko-Uhorsku sa stal rok 1917. V tomto čase sa globálny vojnový konflikt rozšíril takmer do celého sveta a výsledkom ponorkovej vojny Nemecka proti loďstvu USA bol oficiálny vstup Spojených štátov do vojenského diania. Pre Nemecko a Rakúsko-Uhorsko znamenal tento akt obrovské zhoršenie už aj tak nedobrej situácie. Pre občanov USA nebola teda žiadna činnosť vyvíjaná na našom území žiaduca. Navyše sa objavovali podozrenia, že Cardezovci - vysokopostavení a spoločensky uznávaní ľudia, zneužívajú svoj vplyv na špiónážne účely.

V Kovarciach to celé vyznelo zrejme iba ako tichý odchod na nejakú dlhšiu cestu, ale v Amerike médiá zachytili, že Mary Cardezová bola v roku 1917 menovaná na funkciu tajomníčky hlavného vyšetrovateľa štátu New York Úradu pre priemysel a prísťahovalectvo. Mohlo by toto prepojenie na priemysel, ktoré sa nejako ťažko priraduje k jej menu, znamenať, že u nás viedla dvojaký život? Na jednej strane dobrosrdečná zakladateľka nemocníc a na strane druhej mazaná špiónka v oblasti technických výdobytkov a možností Rakúsko-Uhorskej monarchie? V oblasti imigračnej politiky, čo tak trochu viac k jej menu prilieha, pracovala aj v neskoršom období. To, že sa hneď po príchode do Štátov zamestnala, signalizovalo, že jej pobyt mal byť dlhodobejší. Nebol to teda žiadny výlet.

Do Kovariet sa po skončení vojny nakrátko vrátili. Možno už iba balili kufre a lúčili sa so spriatelnenými rodinami z vyššej spoločnosti v okolitých dedinách. Možno navštívili ešte raz rodinu Siebertových v Koniarovciach, porozprávali sa s Liviom Odescalchim v Solčanoch o jeho snahách na poli štátotvornosti Československej republiky. Zaspomínal si Thomas pri odovzdávaní prenajatého kaštieľa s Henrichom Apponyim na poľovačky v horách pod Tribčom? V každom prípade v novom usporiadaní povojnovej strednej Európy asi vlastné miesto a poslanie nevideli. Thomas sa vrátil domov vlastne iba z ďalšej zo svojich ciest po svete a manželka, rodená Európanka, ktorá na starom kontinente prežila väčšinu života, ho do svojej novej vlasti nasledovala.

V priebehu niekoľkých mesiacov začiatkom roku 2012 došlo k niekoľkým zaujímavým udalostiam. Masívnou prezentáciou, dokonca aj v regionálnych periodikách, nám médiá pripomenuli sté výročie stroskotania Titaniku. V Oponiciach sa naplno rozbehla činnosť luxusného hotela v zrenovovanom sídle rodiny Apponyi, ktorého súčasťou je aj znovu navrátená významná historická knižnica. Správca tejto unikátnej zbierky pán Peter Králik odprezentoval dosiaľ neznáme detaily o vzťahu Thomasa Cardezu a Henricha Apponyiho o ich spoločných stretnutiach, akciách a písomnom styku. No a ja som si pod vplyvom týchto udalostí prvýkrát položil otázku: aká bola

Mary Cardezová ? Nie čo urobila, ako sa zabávala a komu pomohla, ale čo cítila, kto boli jej priatelia, aké mala manželstvo, prečo nemala deti, ako to všetko prežívala, prečo sa neplavila na Titaniku? Odpovede na tieto otázky patria zrejme do inej kategórie literárnej tvorby, ale neodpustím si na tomto mieste spomenúť údaj získaný na jednom stretnutí s pani Martou Vlčkovou. V kaštieli v Kovarciach u Mary Cardezovej žila jedna žena neznámeho mena, síce šľachtického pôvodu ale bez akýchkoľvek finančných prostriedkov. Pri prezeraní starých fotografií som v skupine medzi vojnovými invalidmi a zdravotníkmi objavil ženu v klobúku, ktorá nemá s touto skupinou navonok nič spoločné. Myslím si, že tá poznala odpoveď na otázky aká v skutočnosti madam bola, kto boli jej priatelia a či sa na Titaniku plaviť nechcela alebo nemohla...

Aj napriek koncu vojny mal kaštieľ, ktorý bol stále majetkom Henricha Apponyiho, pred sebou pár rokov neistej budúcnosti, využitia a vzťahového usporiadania. Na niekoľko rokov sa do menšej časti objektu znovu nasťahovali bratia Rozentálovci, tentoraz pracovne. Svoje kancelárie a správne centrum sem presťahovala .

Oponicko- Kovarská účastinná spoločnosť, ktorú na začiatku vojny spolu s Henrichom Apponyim založili. 21.12.1926 došlo k rozuzleniu neprehľadnej situácie, keď Apponyi podpísal kúpnopredajnú zmluvu

Československou republikou zastúpenou Ministerstvom sociálnej starostlivosti v Prahe, ktorou predal kaštieľ, park a záhradu za 650 000 Kč. Ústav vojnových invalidov zahájil svoju činnosť v plnom rozsahu.

O situácii na druhej strane Atlantiku nás celkom dobre informovali naše známe noviny New York Times. V stredu 2.8.1939 uverejnili správu, že pani Charlotta Drake Martinez Cardezová zomrela vo svojom dome Montebello v Germantown. V nekrológu nezabudli pripomenúť jej početné dobrodružné a dobročinné aktivity a skutočnosť, že posledné štyri roky jej choroba nedovolila opúšťať svoje sídlo. Pohrebné obrady sa konali v katolíckom kostole svätého Michala v Germantown a pochovaná je v západnej časti mesta na cintoríne Laurel Hill.

12.11.1943 na strane 21 New York Times píše: „Pani Mary Racine Cardeza, manželka T.D.M.Cardezu, philadelphského športovca a výskumníka , zomrela dnes v Jeffersonovej

nemocnici po dlhej chorobe. Dožila sa 63 rokov. Bola potomkom Jeana Racine, francúzskeho dramatika zo 17. storočia. Narodila sa vo Francúzku a mladosť prežila vo Švajčiarsku. Krátko po svadbe na začiatku tohto storočia žila so svojim manželom na svojom panstve v Rakúsku. Na začiatku Prvej svetovej vojny vstúpila do organizácie Červeného kríža a v roku 1916 bola vyznamenaná rádom Červeného kríža za svoju prácu v okrese Radom na poľsko-ruskom pomedzí a za aktivity na rumunskej hranici. Jej manžel, člen váženej philadelphskej rodiny, podporoval Američanov bojujúcich vo vojne v Rakúsku. Tento je teraz jej jediným pozostalým.“

No a do tretice nazrieme do vydania spomínaných novín z dňa 7.6.1952. Tu sa dočítame, že vo veku 77 rokov zomrel Thomas D.M. Cardeza ktorý od roku 1922 stál na čele spoločnosti Fidelity Trust Company. Túto spoločnosť založil jeho starý otec v roku 1866, na miesto riaditeľa abdikoval zosnulý Thomas Cardeza ako 76 ročný rok pred svojou smrťou. Zomrel bezdetný. Zmienka o Titanicu samozrejme nemohla pri jeho mene chýbať.

Od New York Times a roku 1952 sa pomocou internetu preniesieme do roku 2011. Na internetovej stránke Univerzity Thomasa Jeffersona v Philadelphii sa dá dočítať, že na fakulte medicíny existuje Cardezova nadácia na hematologický výskum. Bola založená v roku 1941 a jej prvým riaditeľom sa stal osobný lekár pani Charloty Cardezovej, dr. Harold Jones. Nadáciu založil Thomas Cardeza na pamiatku svojej matky, ktorá zomrela na leukémiu dva roky predtým. Z finančnej čiastky venovanej Cardezom na chod tejto inštitúcie sa dlhodobo financovali projekty na výskum krvi. Jeden z riaditeľov tejto nadácie dr. Alan Ersley, medzinárodne uznávaný hematológ, objavil zložku krvi nazývanú erythropoetín, enzým, ktorý riadi tvorbu červených krviniek. Dr. Steven Mc Kenzie riadi špičkový výskum heparínom indukovanej trombocytopenie. Aj veľa ďalších mien a špeciálne zameraných aktivít je na tejto stránke pripravených na čítanie. Vedenie nadácie nájdeme v súčasnosti na 7.-9. poschodí budovy Curtis Jefferson Medical College v Philadelphii.

No a ešte jedna zmienka o spoločnosti Fidelity. Dnes pôsobí pod názvom Fidelity Investments a svetoví ekonómovia ju pokladajú za

jednu z dvadsať najvplyvnejších finančných inštitúcií na svete.

Na tému pobytu Mary Cradezovej v Kovarciach a aktivitami, ktoré tu vyvíjala, bolo vyššie v texte spomenuté jedno nenápadné meno, ktoré patrilo človeku v nenápadnom postavení. Záhradník Jozef Mašinda. Práca a osudy tohto človeka ma zaujali rovnako silno, ako aj pôsobenie ostatných aktérov spomenutých vyššie. Aktérov, ktorých môžeme zaradiť do skupiny vysokopostavených, vplyvných a bohatých ľudí. Tam určite Jozef Mašinda nepatrí. Ale do tej „jeho“ skupiny, by sme zasa nezaradili každého z tej skupiny prvej. Bol to človek vo svojom odbore vysoko vzdelaný, pedantný, pracovitý a úspešný, bol profesionál. Okrem toho bol milý, starostlivý a obetavý, bol otec rodiny a priateľ.

Pri dlhodobom, mravenčom získavaní podkladov k tejto práci som sa stretol a rozprával s mnohými ľuďmi. Stretnutie s 94.ročnou Martou Vlčkovou rod. Mašindovou, dcérou Jozefa Mašindu, sa zaradilo na vrchol pomyselného rebríčka týchto stretnutí. Nielen svojim priebehom ale hlavne svojim obsahom. Pani Marta Vlčková napriek úctyhodnému veku oplývala radosťou zo života a snahou odovzdať svoje poznatky, skúsenosti a pocity z prežitých rokov vo svojej rodine. Okrem jej veku som obdivoval jej čistú myseľ a sled myšlienok, ktoré prezentovala s noblesou dámy, ktorá sa narodila v kaštieli.

Väčšinu vecí, o ktorých mi rozprávala, som použil v texte vyššie. Okrem toho som si zapísal ešte niekoľko poznámok, ktoré by som rád posunul do čitateľskejšej podoby. Takže:

Jozef Mašinda sa narodil v roku 1881 dedine Dynokury pri Podebradoch na panstve grófa Černína, ktorého Česi poznajú oveľa menej ako jeho Černínsky palác v Prahe. Pri tomto údaji asi nemá význam sa pýtať, prečo sa stal záhradníkom. Rodičia ho dali študovať tento odbor na mieste ešte príznačnejšom pre záhradníctvo- vo Viedni. Po skončení štúdia záhradnej architektúry si ako mladý záhradnícky talent našiel prácu v Stupave na panstve grófa Karolyho. Tu sa zoznámil so svojou budúcou manželkou Annou Štadlerovou, s ktorou sa v roku 1906 presťahoval do novopostaveného domu v Kovarciach, ktorý mu dala pripraviť nová zamestnávateľka Mary Cardezová. Z tohto obdobia pochádzajú fotografie, na ktorých vidieť nový dom a mladých manželov s ich prvou dcérou Máriou, ktorá sa im narodila v roku 1907. Tá neskôr chodila do kláštornej školy v Nitre a tam sa spriatelila s Máriou Rybovou, dcérou poľného Rybu zo Súloviec. Vyдалa sa za Gahéra a jej syn sa stal hudobným skladateľom.

Stretnutie s Martou Vlčkovou.

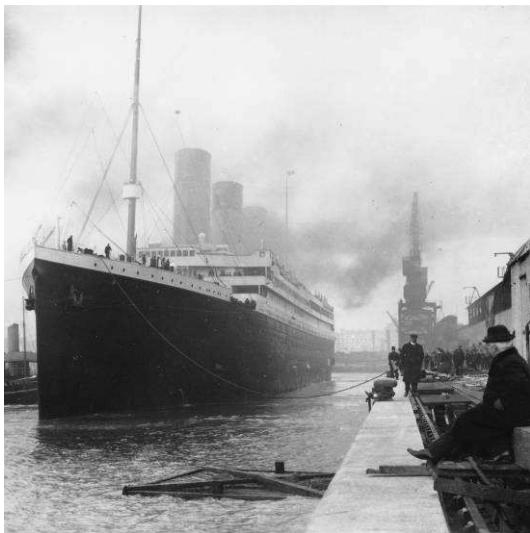
Dcéra Marta, ktorú sme si predstavili, sa narodila 8.11.1916. Naživo si Kovarce nepamätá, pretože už začiatkom roka 1918, po odchode Mary Cardezovej do USA, sa jej otec zamestnal u grófa Gyulaya v Sokolovciach pri Piešťanoch. Po dvoch rokoch však aj odtiaľto odchádza a natrvalo sa usadil v Topoľčanoch. Na Továrnickej ceste oproti kasárňam postavil rodinný dom a až do 60.rokov 20.storočia prevádzkoval súkromné záhradníctvo za železnicou pri mestskom parku. Patrila mu aj predajňa kvetov v blízkosti niekdajšieho hotela

Slavia. Tu jeho dcéra Marta predávala kvety. Pri výstavbe Elektrokárbonu mu záhradnícke pozemky znárodnili, podobne aj jeho konkurentovi, ale priateľovi Šafárikovi. Bývalé spoločenské zriadenie mu potom vyrubilo dôchodok vo výške 200 korún. Pochovaný je so svojou manželkou na cintoríne v Topoľčanoch. Dcéra Marta sa vydala za Vlčka, ich deti sú: Ján, Anna+, dvojčičky Martin a Augustín, Pavol. Zahradníková dcéra Marta žije v Topoľčanoch.

V súvislosti s Titanicom a Cardezovou sa mi pri rozprávaní s pamätníkmi viackrát stalo, že títo spomenuli meno jedného starého kovarčana, ktorý sa mal plaviť na Titanicu. Ide o Lukáča Krála, ktorý aj u Cardezovej slúžil. Neskôr, v medzivojnovom období, sa stal v Kovarciach richtárom. Zomrel v roku 1947. Informácie, ktoré mi rozprávači podávali, však boli veľmi strohé a možno ich zhrnúť do jednej vety: Lukáč Král bol na Titanicu. Tento človek ma začal zvlášť silno zaujímať a rozhodol som sa po stopách tejto informácie príležitostne pátrať. Začal som však z iného konca, ako je náš kovarský chotár.

Samotný Titanic a všetka tá osвета a propaganda okolo neho ma nikdy zvlášť nezaujímal. V súvislosti s rodinou Thomasa Cardezu sa však tejto téme nedá vyhnúť. V snahe získať čo najviac informácií o nich, som sa časom začal celkom slušne orientovať v obrovskej mase informácií, údajov, úvah, faktov aj mýtov, ktorými nás internet obdarí, keď prejavíme iba celkom malý záujem o Titanic. Existuje nespočetne stránok, kde prebiehajú rôzne diskusie o priebehu katastrofy, rozoberajú sa príčiny aj dôsledky tejto udalosti. Úplná titanikológia. Medzi tým sa ale dajú nájsť aj oficiálne stránky, ktoré ponúkajú údaje všetkého možného, čo sa dá na túto tému zhromaždiť. Týmto smerom som sa vydal pátrať aj po Lukáčovi Královi.

Po samotnom stroskotaní Titanicu sa všetko, čo súviselo s jeho plánovaním, stavbou, plavbou, posádkou, pasažiermi a samotným stroskotaním stalo predmetom rozsiahleho vyšetovania. Takýmto spôsobom sa vlastne „zachránilo“ more údajov o všetkých týchto činiteľoch. Menný zoznam cestujúcich nebude nikdy úplný. Zomrelo tam totiž množstvo ľudí, ktorí sa tiesnili na palube tretej triedy aj niekoľko metrov pod úrovňou hladiny oceánu, o ktorých ani najbližší príbuzní netušili, že sa na lodi nachádzajú. Ale zoznam cestujúcich, ktorí sa pri katastrofe zachránili, je z iného súdka. Všetci zachránení sa totiž stali na nejaký čas akoby majetkom celého sveta. Médiá sa roky pretekali

v podávaní správ o živote, pôvode a samotnom prežívaní stroskotania každého jednotlivca. Existujú napríklad aj poradovníky krajín podľa počtu zachránených pasažierov. Všetko toto je umocnené faktom, že archívy svetových denníkov ako je New York Times a veľa ďalších sú dnes ponúkané záujemcom v digitálnej podobe.

Do týchto údajov som si teda dosadil meno Lukáča Krála. Mnohokrát a potom zas. Nezistil som nič. Vôbec nič. Žiadny Král ani King sa medzi živými po stroskotaní nenachádzal. Bol som sklamaný, ale myslím si, že Lukáč Král na Titanicu bol a takto sa k tejto veci treba stavať aj do budúcnosti. Riešenie časom príde aj samo. Určite existujú ľudia, čo o tom niečo bližšie vedia a prispejú

niekedy do tejto skladačky svojou čiastkou.

Zatiaľ však zostaneme pri tom, že L.K. na Titanicu bol, ale sa na ňom neplavil. Mohol na ňom byť ako robotník v dokoch v Belfaste, kde sa loď stavala? Alebo odprevádzal Cardezu na jeho ceste k lodi do Southamptonu a pomáhal vynášať na loď tých 21 kufrov, ktoré Cardeza vliekol do Ameriky? Alebo sa iba zhodou okolností ocitol v prístave odkiaľ loď vyplávala? Uvidíme!

Použitá literatúra a pramene:

Internet

Chochulová, Kvasnicová, Lemeš, Vrtel': Z histórie obce Kovarce, 2000.

Klčo, Illášová: História Kovariet, 1993.

Daniš: História Parochiae, nepublikovaná práca bývalého správcu farnosti.

Daniš: Súkromné rukopisné zápisky, ktoré slúžili ako príprava na Historia Parochiae.

Králik: História Oponíc, 1995

Kolektív autorov, zostavil Lukačka : Solčany 1235-1985,

Obecný úrad Kovarce: Obecná kronika.

Štátny archív Topoľčany: Školská kronika 1925-1948

Štátny archív Topoľčany: Fond: Farský úrad Kovarce.

Archív ZSS Clementia Kovarce

Osobná korešpondencia s Evou Siebertovou z Koniaroviec

Osobné stretnutia a rozhovory s obyvateľmi a rodákmi z Kovariet:

Marta Vlčková rod. Mašindová, Magdaléna Deličová rod. Halmová, Anna Pecháčová rod. Novotná, Anton Bujna, Emília Filipová rod. Dubajová, Veronika Burajová rod. Reisnauerová, Marián Gerši, Ján Kováčik, Jaroslav Polonský, Mária Budajová rod. Košťálová, Pavol Števanka, Valéria Jančovičová.